

07

**Mirko
GALIĆ**

Zagreb

Pregledni znanstveni rad

Ferenc Fejtö i jugoslavenski rat

O François Fejtöu – pod tim je imenom Ferenc Fejtö poznat u Francuskoj, svojoj drugoj domovini – mogu najprije govoriti iz osobnoga iskustva koje sam stekao u brojnim razgovorima i susretima koje smo održavali godinama, osobito u vrijeme krize i raspada jugoslavenske federacije i pada komunizma u Europi. Bio je specijalist za te teme, nezaobilazni sugovornik europskih novinara. Njegovo se mišljenje cijeno i citiralo. Kao dopisnik „Vjesnikovih” izdanja iz Pariza, između 1980. i 1997, često sam koristio njegove intelektualne usluge i političke analize o zemljama „narodne demokracije”; njegove knjige na tu temu bile su svojevrsni udžbenici koji su ga svrstavali u red najboljih poznavatelja „druge Europe”. Uz Hélène Carrère d’Encausse iz Francuske akademije, bio je najveći autoritet za političku povijest Srednje i Istočne Europe. S izbijanjem jugoslavenske krize, i raspadom Titove države, postao je jedan od najvažnijih i najcjenjenijih izvora za razumijevanje krize. Njegove analize su se poštovala, a njegovo mišljenje, i prognoze u koje se često upuštao, uzimali veoma ozbiljno. Iz njega je govorilo iskustvo novinara, znanje povjesničara i osobno pamćenje čovjeka koji je najprije iz Mađarske, a potom iz Francuske dolazio u Jugoslaviju, kasnije u Hrvatsku, i tamo, na licu mjesta, formirao vlastite stavove, ne samo emocije čovjeka koji je i dio svog života vezao uz te krajeve. Dolazio je kao dijete k rođacima, dok mu se majka liječila u Zagrebu; u Zagrebu mu je do smrti živjela sestra, i to ga je i dodatno privlačilo Hrvatskoj kad je došlo do njenoga razlaza od Jugoslavije. Sam je priznavao da gaji emocionalni odnosi prema Jugoslaviji i prema Hrvatskoj, ali u svojim analizama nije pokazivao nikakvu sentimentalnost. Za njegove zaključke ključno je bilo uvjerenje povjesničara da je Jugoslavija iscrpila svoje povijesne moguć-

nosti, da su se njeni narodi poslije Tita, koji ih je uspijevao držati u zajednici, legitimno opredijelili za vlastite države i da je Miloševićeva velikosrpska politika ubrzala, ali i otežala razlaz. Kad je došlo do agresije na Hrvatsku, pa na BiH, Fejtö je zauzeo stranu, i branio napadnute narode i države, zajedno s grupom eminentnih francuskih intelektualaca, u kojoj su bili Alain Finkielkraut, André Glucksmann, Olivier Mongin, Pierre Hassner, Paul Garde, Annie le Brun, Louise L. Lambrichs...

Poslije borbe protiv fašizma i staljinizma, posljednju intelektualnu i političku borbu vodio je protiv velikosrpske politike, ne protiv Srba, što je stalno isticao. Nije imao nikakve dvojbe o prirodi sukoba koji je izbio na tlu Jugoslavije. Za njega je Slobodan Milošević bio tipični predstavnik boljševičko-nacionalističke politike koji je poticao krizu jugoslavenske federacije da bi ostvario san o Velikoj Srbiji. Doživljavao ga je i opisivao kao „krvavog diktatora srpskog nacional-komunizma” koji je na vlast u Srbiji došao na valu „probuđenog nacionalizma” i „novih težnji za hegemonijom.”¹ Na ruku su mu išle okolnosti da je Tito ostavio iza sebe „efemerno Predsjedništvo” da vodi državu, pa mu nije bilo osobito teško preuzeti policiju i vojsku, i krenuti u rat za jaku, centraliziranu „Jugoslaviju” koja bi bila pod dominacijom Srba, ili, alternativno, za Veliku Srbiju, očišćenu od drugih, nesrpskih nacija. Povjesničar Fejtö upozoravao je da su granice republika, kasnije država na tlu Jugoslavije, formirane poslije velikih ratova i da se u njima granice država ne poklapaju s etničkim granicama. Ni jedna republika, odnosno država, s izuzetkom Slovenije, nije bila homogena, da ne bi u svome sastavu imala građane drugih nacija, niti je mogla okupiti cjelokupnu svoju naciju. U sukobima oko granica bivših jugoslavenskih republika, a budućih država, Fejtö je lako zauzeo načelni stav: „Svi narodi imaju pravo na samoodređenje, ali ne na štetu drugih naroda koji žive na njegovu teritoriju.”² Većinskim narodima pripada država, a odgovornost je države da manjinama osigura zaštićeni ravnopravni položaj u njima. S takvim je stavom sudjelovao u kampanji objašnjavanja sukoba u tadašnjoj Jugoslaviji koji je u značajnom dijelu francuske javnosti, a osobito u tadašnjoj službenoj politici, prikazivan jednostrano, kao građanski ili čak plemenski rat. „Nije građanski rat – odgovarao je Fejtö – nego agresija, osvajački rat jedne zemlje s pomoću vojske koju su financirali i napadnuti narodi.”³ Tumačio je da bi na temelju međunarodnog prava i Povelje UN-a, napadnuti narodi trebali uživati međunarodnu zaštitu. Posebno ga je pogađalo to što je Europska unija bila podijeljena, najviše između Mitterrandove Francuske, koja je manje-više otvoreno podržavala Srbiju,

¹ Maurizio Serra – François Fejtö, *Le passager du siècle, Guerres, révolutions, Europes*, (Paris: Hachette Littératures, 1999), 349.

² Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom*, Rukopis, (28. veljače 2008.)

³ Mirko Galić, *Zrcalo nad Hrvatskom, (pariški razgovori 1992-1993)*, (Split: Nedjeljna Dalmacija, 1994), 266.

braneći Jugoslaviju, i Kohlove Njemačke koja je stala na stranu napadnutih naroda, odustajući od obrane jedinstvene Jugoslavije kad je vidjela kamo vodi njeno „spašavanje“.

Nesložna Europa nije mogla spriječiti novi rat na svome tlu, iako su se ponavljale najgore metode, već viđene u Drugom svjetskom ratu, kao što su osvajanje teritorija, protjerivanje naroda i etničko čišćenje. Obećanje „Nikad više“ palo je na prvom velikom ispitu kad je Europa popustila, ili kapitulirala, pred politikom novih logora i protjerivanja naroda, koju je provodio Slobodan Milošević. U otporu takvoj politici, Fejtö i intelektualna udruga „Sarajevo-Vukovar“ nisu htjeli potpisati kapitulaciju, borili su se za istinu, kako su je oni tada vidjeli, i kako je kasnije i potvrđena porazom velikosrpskoga projekta. Znao je dobro političku povijest i političke mentalitete naroda koji su živjeli u Jugoslaviji, ukazivao na opasnosti nacionalizama. Nije pozdravljao ni jedan, ali je pravio razlike među njima, čak i tipizaciju glavnih nacionalizama: za srpski je govorio da je opasan jer je agresivan, jer se prelijeva izvan granica Srbije; za slovenski da je trajan jer predstavlja nacionalizam maloga naroda; za hrvatski da je obrambeni nacionalizam, najčešće prigušen, dok ne eksplodira.⁴ U posljednjem, dugom razgovoru, koji smo vodili puna tri sata, osjetio je potrebu da kao Mađar – što je sve više isticao nakon pada Kádárova komunističkoga režima – progovori i o mađarskome nacionalizmu, rekavši da je „jak, ali kontroliran“. „Neki njegovi predstavnici pokušali su postaviti pitanje revizije Ugovora iz Trianona; brzo su uvjereni da bi to značilo igranje s vatrom, jer bi Mađarska dobila protiv sebe sve susjede – Rumunjsku, Srbiju, Slovačku, Hrvatsku, Austriju.“⁵ Svi će se Mađari integrirati u Europu, predviđao je optimistično, kao uvjereni Europejac. Europa ga je razočarala kod rata u Jugoslaviji, no nije prestao vjerovati u europski projekt. To bi, govorio je, trebali shvatiti i Srbi, i svoje nacionalno pitanje rješavati u okviru buduće ujedinjene Europe. Činilo mu se da su Hrvati shvatili da za agresivni nacionalizam nema mjesta u Europi, i da su svoju budućnost države i nacije projicirali u tome pravcu.

Djelovao je Fejtö na različite načine – člancima, pismima, konferencijama – u francuskoj i europskoj javnosti, koje u početku jugoslavenskog rata nisu imale razumijevanja za hrvatske, slovenske i druge „separatizme“. Kroz njega je progovarao politizirani francuski intelektualac koji je pokušavao nadomjestiti pasivnost francuske, i uopće europske i zapadne politike, intelektualnim angažmanom. Kao da se u njemu probuđivao sartrovski aktivizam i camusovska načelnost. Cilj mu je bio objasniti Francuzima da Hrvati i Slovenci, kasnije i drugi narodi iz jugoslavenske federacije, žele formirati vlastite države, a da Slobodan Milošević agresijom na susjedne države i narode želi spriječiti njihovo

⁴ Mirko Galić, *Zrcalo nad Hrvatskom...*, 265.

⁵ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

ve legitimne težnje i formirati Veliku Srbiju na njihov račun. Polazio je pri tome od priznatoga prava naroda na samoodređenje, a ne od nekih apriornih prohrvatskih ili antisrpskih pozicija. Nikad nije pristajao na takvu podjelu, pozivao se na to da ima prijatelja i među Hrvatima i među Srbima, i da ne pravi razliku među narodima, nego među politikama njihovih vođa.

U ulozi veleposlanika Hrvatske u Francuskoj (2007–2012) pokrenuo sam inicijativu – koja je u Zagrebu prihvaćena – da Hrvatska odlikuje Fejtöa za njegove zasluge u širenju istine o hrvatskoj borbi za samostalnost. Kao novinar, znao je putove kako se istina probija u medije; kao povjesničar, znao je objasniti povijesne i političke okolnosti raspada Jugoslavije i osnivanja novih država. Nije bio propagator, nego intelektualac koji nije bježao od vlastite odgovornosti za razjašnjenje jedne kompleksne situacije koja je dijelila i Francuze. Hrvatska je to prepoznala i nagradila. Prilikom posjeta predsjednika Republike Stjepana Mesića Francuskoj, uručeno mu je odlikovanje 17. prosinca 2007. na svečanosti u hrvatskoj rezidenciji, uz riječi zahvale i priznanja šefa države za podršku koju je pružao. Dobitnik je došao na svečanost, ali u kolicima: fizički je bio slab, ali je intelektualno bio u stanju održati lijepo slovo zahvale. Uz njega, posmrtno je tom prilikom bio odlikovan i pisac, akademik i ministar Jean-François Deniau, koji je imao posebno veliku ulogu, uz legendarnog pisca, novinara i akademika Jeana d'Ormessona, u spašavanju Dubrovnika od još težih razaranja '91. godine.

Fejtöa sam poslije toga (28. veljače 2008) posjetio u njegovu novom prebivalištu, u ulici Saint-Martin, uz sami centar „Georges Pompidou”. Stanovao je na drugome katu jedne novogradnje, u zgradi koja je imala lift, što je bilo odlučujuće da se preseli iz svoga doma u elitnome pariškome predgrađu Neuilly, gdje sam ga posjećivao dok sam bio dopisnik, a on bio u fizičkoj kondiciji da se može penjati dva kata uz strme drvene stepenice. Glede rasprostranjenosti i važnosti mađarskih iseljenika može biti zanimljiva okolnost da je u to vrijeme gradonačelnik Neuillya bio Nicolas Sarkozy, budući francuski predsjednik. I sam novinar, Fejtö je uvijek stajao na raspolaganju novinarima, temeljit u analizama, zanimljiv u zaključcima. U godinama duboke starosti trebalo mu je dizalo i invalidska kolica, pa se preselio u jedan prostrani stan, s pogledom na košnicu koja se svakodnevno stvarala na Beaubourgu. Zapisao sam: „Usahlo lice, teško pokretljive ruke, slabo razumljiv govor, mucav i nerazgovijetan. Kako je teška starost! Nije ga napustila novinarska radoznalost, ni profesorska sklonost dugim eksplikacijama. Služi ga glava, osobito sjećanje, kao kod svih ljudi njegove dobi. Podsjetio me na Dragutina Tadijanovića, koji se na promociji knjige Dinka Štambaka o pariškoj boemi sjećao svih pojedinosti iz 1918, ali nije pamtio s kime se jučer družio.”⁶

⁶ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

Stotinjak dana kasnije, François Fejtö je umro. Na posljednjem oproštaju u katedrali Saint-Sulpice, 10. lipnja 2008. godine, filozof i pisac Edgar Morin održao je dirljiv govor o svome prijatelju s kojim je prolazio istu evoluciju od marksističke ljevice, a da nisu, ni jedan ni drugi, završili na desnici. Mađar je, kao student, pripadao jednom marksističkom kružoku u Budimpešti, zbog čega je bio kažnjen s 11 mjeseci zatvora i izbacivanjem sa sveučilišta. Francuz je, pak, na vrijeme napustio staljiniziranu Komunističku partiju Francuske, i stekao s vremenom glas intelektualne savjesti u zemlji koja ima mnogo takvih intelektualaca. Imali su sličnu, ili istu devizu: „Boriti se protiv komunizma, a ostati na lijevoj!” Talijanski pisac i diplomat Maurizio Serra u dijaloškoj knjizi *Le Pasager du siècle* (Putnik stoljeća) opisuje svoga sugovornika kao nezaobilaznog intelektualnog interpretatora 20. stoljeća u Srednjoj i Istočnoj Europi. Njegove analize „narodnih demokracija” pokazale su se vjerodostojnim. Visoko pozicioniran u javnosti, Fejtö je uspio zadržati političku neutralnost u prosudbama i nastupati kao novinarski i povjesničarski autoritet. Takav svoj stav formulirao je još za vrijeme svog putovanja po Hrvatskoj 1934. godine: „Nikamo ne pripadam u potpunosti i lako se može dogoditi da ću se između dva stolca naći na podu. [...] Među građanima sam revolucionar, a među revolucionarima sam branitelj građanskog naslijeđa [...] Dogmatik sam među posvemašnjim skepticima, a među dogmaticima sam zagovornik slobode i nužne rasprave i skepse. Desnima pokušavam propagirati jednostavnost, lijevima zapadnjaštvo, desnima istinu, lijevima potrebu za ljepotom, dok desnima nastojim objasniti disciplinu, lijevima tumačim važnost individualnosti.”⁷ To su bili njegovi aksiomi, politički, intelektualni i moralni, koji su ga izdvajali u visoku kategoriju među suvremenicima.

S čovjekom koji je bježao od fašizma i koji se nije htio vraćati u komunizam, dok je vladao u njegovoj zemlji, koji se u Francuskoj mogao osjećati Mađarom, a u Mađarskoj, kad se u nju vraćao poslije pada komunizma, Francuzom, koji je znao važnost nacija, ali i opasnosti od nacionalizma, posljednji razgovor najviše se, na njegovu inicijativu, kretao oko jedne velike ali sporne povijesne ličnosti – Tita. Tipično za intelektualca francuske „druge ljevice”, izdvajao je Tita iz korpusa komunističkih državnika, najviše zbog Titova otpora Staljinu. Francuska KP bila je izrazito staljinizirana, pa je to bio jedan od većih razloga interesa za Tita, pa i simpatija koji je uživao u nekomunističkoj lijevoj. Druga ličnost s ovih prostora koja ga je fascinirala bio je Miroslav Krleža: divio se njegovoj književnosti, ali i političkim stavovima koje je zastupao u sukobu s boljševičkim snagama. Prema Franji Tuđmanu imao je ambivalentan stav: cijenio je i podržavao njegovu borbu za hrvatsku neovisnost, a zamjerao od-

⁷ Ferenc Fejtö, *Sentimentalno putovanje*. Zagreb: Durieux, Dubrovnik: Dubrovnik University Press, 2003. 214–215.

nos prema demokraciji i manjinama u Hrvatskoj, i osobito politiku prema BiH. Često je govorio da Hrvatska ne smije raditi u BiH ono što je sama doživjela. Kroničar i analitičar, povjesničar i pedagog, vrhunski poznavatelj „narodnih demokracija“, sjeća se jugoslavenskoga predsjednika, i to u pozitivnome smislu. „Imao sam simpatija za Tita. Trebalo je znati upravljati rogovima u vreći. Da bi oslabio srpski nacionalizam, formirao je dvije autonomije u okviru Srbije. Da bi oslabio hrvatski nacionalizam i primirio hrvatsko-srpske napetosti, forsirao je BiH. Imao je vještinu vladanja kakvu imaju samo rijetki i veliki državnici. Bio je komunist, zapravo lenjinist, ali bez Staljinove brutalnosti. Bio je u nekim periodima čak i liberalan za komunističkog vlastodršca, ako mu nije bila ugrožena vlast.”⁸ Nije Fejtö olako uskakao u prijepore koji su se u Hrvatskoj zaoštravali: je li Tito heroj antifašizma ili zločinac komunizma? Držao se onoga o čemu je imao znanje povjesničara, i zbog toga je cijenio Titov otpor fašizmu u ratu i kasniji otpor Staljinu, poslije rata. „Bio mi je Tito simpatičan i kao čovjek”, priznao je u posljednjem razgovoru, tri mjeseca prije smrti. Prvi put ga je sreo 1953. na Bledu, gdje je on, tada novinar francuske agencije (AFP), došao na odmor baš u vrijeme kad je Tito boravio u tamošnjoj državnoj rezidenciji. Zatražio je, bez veće nade da će ga i dobiti, od šefa Titova kabineta intervju za AFP i *Le Figaro*; začudio se kad su ga iz Ureda pozvali na prijam u predsjedničku rezidenciju, gdje će mu Tito dati intervju. „Ušao sam u vilu bez velikih procedura. S Titom su bili Kardelj, Ranković i Đilas, i prvi put poslije raskida sa Staljinom, sovjetski ambasador. Najprije je Tito dao prijam za goste, a onda se izdvojio u salon, i pola sata razgovarao za francuske medije. Bez prevoditelja, na njemačkome jeziku. Tito je bio šarmantan, inteligentan”, pamtio je Fejtö. „Prema gostima je bio duhovit, otvoren i zabavan. Kad bi osjetio potrebu da digne atmosferu, sjeo bi za klavir i svirao.”⁹

Susretao je sve glavne ličnosti tadašnje Jugoslavije, i o svakome formirao mišljenje. Edvard Kardelj mu je bio „školnički marksist”, Vladimir Bakarić „obrazovan i inteligentan tip političara koji nije bio aparatčik” a Aleksandar Ranković – „primitivac”. Posebno je simpatizirao Milovana Đilasa, više od Tita, zbog njegove pobune protiv komunizma. Vjerovao je da je njegova metamorfoza od tvrdog komunista u liberala bila iskrena i duboka. Kad je prvi put posjetio Đilasa u njegovu stanu u Beogradu, nakon što je izišao iz zatvora, upamtio je anegdotu koja oslikava prilike u kojima je djelovao, kao disident. Pošto su se upoznali, prstom je upro u strop, i pozvao ga da idu šetati. „Treba nam zraka”. Bježao je od mikrofona, ako je mogao pobjeći. Fejtö ističe Đilasov doprinos u Titovu otporu Staljinu; prije Rezolucije Informbiroa, on je putovao u Moskvu, umjesto Tita koji je eskivirao put, plašeći se za život. Đilas mu je otkrio kako je Staljin Jugoslaviji nudio Albaniju kao 7. republiku, ali je Tito odbio, jer je bila

⁸ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

⁹ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

vjerna Staljinu. „Tito je imao osjetila za opasnost: plašio se da će Albanija biti Staljinov trojanski konj!”¹⁰

Komunistički vladar Jugoslavije imao je dva razloga da komunicira s jednim uglednim francuskim novinarom: prvi, što je bio informiran da ga je François Fejtö u javnim istupima, ne samo kao novinar, podržavao u sukobu sa Staljinom i branio od uvreda kojima je bio obasipan tijekom žestoke antititovske kampanje. „Nisam se ja solidarizirao s njegovim idejama, nego zbog otpora koji je jedini pružao Staljinu.”¹¹ I drugi razlog, što je Komunistička partija u toj zemlji bila izrazito negativno raspoložena prema Titu, zato što se suprotstavio Staljinu, toliko žestoko da je zanemarivala i njegove ratne zasluge. „Nikad, od srednjega vijeka, vjerskih ratova i inkvizicije – reći će Fejtö talijanskome sugovorniku Serri – nisam prisustvovao takvoj eksploziji fanatizma, netolerancije i sektaštva.”¹² Druga francuska ljevica, koju su činili socijaldemokratski ne-komunisti ili komunistički disidenti, formirani na antistaljinizmu, dijelili su grosso modo Fejtöv stav prema Titu: nije bio demokrat, ali je bio blaži od svoga komunističkoga rivala. To što je Tito i u mađarskoj demokratskoj revoluciji i kasnije u „Praškome proljeću” osuđivao sovjetsku intervenciju davali su mu određene političke kredite u francuskoj intelektualnoj, dijelom i političkoj javnosti. François Fejtö bio je dio te javnosti.

Odnos prema Titu, pretežito pozitivan za njegovu državničku ulogu, i negativan prema njegovoj ideologiji, Fejtö je pratio i kroz najveću ratnu i poratnu francusku ličnost. General de Gaulle bio je u njegovoj optici konzervativac i monarhist koji je u Jugoslaviji htio zadržati monarhiju, tj. srpsku dominaciju, vjerojatno i pod dojmom susreta s Karađorđevićima u Londonu, gdje su zajedno bili u izbjeglištvu za vrijeme rata. Kao značajni dio francuske liberalne inteligencije, ni Fejtö nije bio pristaša golizma jer ga je smatrao odviše autoritarnim sustavom vlasti, s „republikanskim monarhom” na čelu države. Za njega, De Gaulle nije bio demokratski vladar, kao što to ni Tito nije bio; kao general bio je, kaže, opčinjen generalom Dražom Mihailovićem. „Nikad nije oprostio Titu što ga nije podržao kad je od njega tražio da poštedi Mihailovića od izvršenja smrtne kazne, a sam nije dao oprost piscu Robertu Brasillachu, koji je mogao biti neosporno manje kriv jer nije ratovao na strani nacista nego je pisao pronacističke tekstove, iako su pomilovanje za osuđenog pisca od njega tražili intelektualni autoriteti poput Françoisa Mauriaca i Alberta Camusa.”¹³ Iz toga, i poslije toga, nastali su animoziteti De Gaulle -Tito, više na strani francusko-ga generala koji zbog toga nikad nije primio jugoslavenskoga maršala. Je li to bio sukob dviju jakih ličnosti, koje su, kako i Fejtö dokazuje, reflektirale na

¹⁰ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

¹¹ François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 239.

¹² François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 232.

¹³ Mirko Galić, *Razgovor s Françoisom Fejtövom...*, (28. veljače 2008.)

to da su glavne vođe pokreta otpora u Europi ili sukob dvaju državnika koji su na dva načina radili na tome da njihove zemlje ne budu uvučene u blokovske igre? Tito je u tom cilju osnivao pokret nesvrstanosti, a De Gaulle izveo Francusku iz NATO-a. Kao Predrag Matvejević, i Fejtö dokazuje da se dva generala, Charles de Gaulle i Dragoslav Mihailović nisu mogla sresti u vojnoj akademiji u St. Cyru jer se tamo nisu školovala u isto vrijeme; kad je srbijanski časnik tamo bio na usavršavanju, francuski je boravio Libanonu. Čudno je i Fejtöu da dvojica, možda najistaknutijih vođa pokreta otpora u Europi, De Gaulle i Tito, nisu mogla savladati međusobne animozitete, u kojima je De Gaulle bio taštiji od Tita. Talijanski pisac Maurizio Serra bilježi što mu je Fejtö s čuđenjem rekao na tu temu: „De Gaulle je odbijao primiti jedinog lidera komunizma koji je osvojio autonomiju u odnosu na Moskvu – Tita. Nije mu oprostio što je 1946. dao ubiti generala Mihailovića, monarhista i frankofila, šefa srpskog monarhističkog pokreta četnika.”¹⁴

Pisac Miroslav Krleža bio je druga velika ličnost s ovih prostora koja je zao kupljala François Fejtöa, privlačila njegovu pažnju i izazivala poštovanje. Njih su dvojica imala zajedničkoga prijatelja Manèsa Sperbera, poznatog francuskog pisca i urednika, s čijom je podrškom Krleža ušao na francusko književno tržište. Od Sperbera su Fejtöu dolazile prve informacije koje je dobivao o hrvatskome piscu, koga će, kao i Sperber, smatrati dostojnim Nobelove nagrade, značajnim posebno za Francuze i u Francuskoj, jer je teme egzistencijalizma otkrivao barem u isto vrijeme kad i Jean-Paul Sartre i Camus, ili i prije njih. Krleža je dobar primjer kako se i književni velikani loše provedu kad u veliku književnost ulaze na mala vrata, bez prave podrške: s tri izdavača, (Sperberov) Calmann-Lévy, Seuil i P.O.F, i četiri prevoditelja (Jannine Matignon, Mauricette Begić, Clara Malraux, Antun Polanšćak), Krleža nije stekao potrebitu protočnost u književnoj javnosti, iako je njegov *Hrvatski bog Mars* bio pozdravljen kao „najbolje djelo o prvom svjetskom ratu.” Bilo je to u listu *Le Canard encaîné* (Okovani patak), a ne u književnoj reviji. Što je moglo privlačiti Krležu i Fejtöa? Prvo, mađarski jezik na kome su mogli najlakše komunicirati, da se naš pisac ne muči s francuskim, zatim, zajedničke hrvatsko-mađarske, ili bolje reći srednjoeuropske teme, koje su jednako bile važne i jednome i drugome. Krležin se književni opus susreće s Fejtövim povjesničarskim radovima o „narodnim demokracijama”. On je predstavnik Srednje Europe u Francuskoj, više nego što bi bio predstavnik Zapada da se za stalno vratio u Mađarsku. Dok je na čelu francuske države bio političar mađarskih korijena, Nicolas Sarkozy, drugi slavni mađarski emigrant, François Fejtö nije uživao nikakve povlastice, čak ni tretman koji je objektivno zasluživao u državi u kojoj je napravio veliku karijeru u javnim službama i dao veliki doprinos francuske novinarstvu, kao novinar

¹⁴ François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 272.

nacionalne agencije AFP, i kao povjesničar, pisac značajnih knjiga i fakultetski predavač. Išao je francuski predsjednik i na pogreb jednog osrednjeg pjevača, a nije se došao oprostiti od istaknutog profesora, novinara i povjesničara. To je bio dio šireg Sarkozyeva odnosa prema kulturi, više nego prema domovini svojih roditelja. Nije, inače, volio da se naglašava njegovo mađarsko porijeklo. Izabrao je, istina, Mađarsku kao jednu od prvih zemalja koje je 2007. posjetio u svome mandatu, ali u Budimpešti nije – prema mađarskim diplomatskim izvorima – uzeo dokumentaciju o mađarskom porijeklu koju su mu domaćini diskretno stavili na stolicu uz hotelsku postelju. Ako je to ikome važno: Sarkozy je zaboravljen i u Francuskoj.

S Titom je druga priča, on je sve manje popularan, ili sve omrznutiji u nekim krugovima u svojoj zemlji, a u Francuskoj je uživao dobar glas zbog tri zasluge koje su mu pripisivale i dvije velike intelektualne ličnosti, kakve su bile Sperber i Fejtő – pokret otpora (antifašizam), otpor Staljinu i samoupravljanje. To je determiniralo njihov odnos – i odnos nekomunističke ljevice – prema Titu dok je bio na vlasti. Poslije smrti prepušten je povijesti i povjesničarima, kao i druge povijesne ličnosti. Nema za to egzaktnijih dokaza, ali bi se analizom Fejtővih tekstova, članaka i knjiga, moglo pretpostaviti da je pripadao krugu francuskih titoista, kojih je bilo dosta na nekomunističkoj ljevici. Nije Fejtő odbacivao Tita uza svu kritičnost kojom je pratio njegovu (komunističku) vlast; svrstavao ga je u bolju, ili manje lošu polovicu komunističkih vladara. „Za razliku od nacističkog totalitarizma, marksistički je totalitarizam imao barem nekih demokratskih pokušaja”,¹⁵ govori on. I navodi, Buharina, Tita, Nagya, Dubčeka...: ni jedan reformator nije uspio promijeniti sebe da bi reformirao komunizam, ako su za to imali priliku, kao jugoslavenski predsjednik, koji je stajao na pola puta. Ni jedan značajniji nacistički intelektualac nije se odrekao nacističke doktrine, za razliku od komunizma, koji su napuštali i takvi velikani kakvi su André Gide, Arthur Koestler, George Orwell, Manès Sperber ili Ante Ciliga od Hrvata. Miroslav Krleža imponirao je Fejtőu postojanošću kojom je branio svoje socijalne stavove i zastupao ideje političke ljevice. Kao Predrag Matvejević, i on je vjerovao da je Krležu „odbacivala malograđanština”, da je bio „udaljen od Partije” i da je bio „prestrašen alternativom komunizmu”. Čak i kad je bio na Belom dvoru, blizak Titu, nije izgubio pozitivan književni utjecaj. Suprotno Krleži, navodi primjere drugih velikih pisaca koji nisu imali njegovu hrabrost, kad je trebalo biti hrabar, i odvrćati partiju od istočnoga grijeha staljinizma. Kad je trebala biti objavljena Suvarinova biografija Staljina, André Malraux to nije podržavao: „Siguran sam da govorite istinu. Ali, ja ću biti s Vama kad budete jači.”¹⁶ Ili kad je molio da Julien Benda ne ide na miting podrške koji je KP organizirala kao podršku SSSR-u, dok je s vojskom gušio mađarsku demokraciju, čuo je od nje-

¹⁵ François Fejtő – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 275.

¹⁶ François Fejtő – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 129.

ga zaprepašujuće objašnjenje: „Dragi moj Fejtö, ne sumnjam u Vašu dobru vjeru. Ali, zašto bih ja više vjerovao Vama nego Staljinu?”¹⁷

Uz sve simpatije za Tita, i uz poštovanje prema Krleži, François Fejtö nije oklijevao kad je na dnevni red Povijesti došlo pitanje Jugoslavije. Agresivnost kojom je Miloševićeva Srbija na ruševinama jugoslavenske federacije silom htjela podići velikosrpsku zgradu navela ga je da se i osobno angažira, prije svega da približi Francuzima istinu o tome tko je tko u jugoslavenskoj ratnoj priči. Budući da je imao veliko povjesničarsko znanje i da je izbliza znao prilike u Jugoslaviji, bio je uvjerljiv u svojim objašnjenjima o tome tko je tko u jugoslavenskom ratu. Nije mogao sakriti razočaranje držanjem Europe, a osobito Francuske u tom ratu. „Jedno od velikih razočaranja, goleme tuge, za mene je bila predstava nemoćne Europe, nesposobne da upravlja ratom u Jugoslaviji.”¹⁸ Priznavao je Mitterrandu zasluge za ujedinjenje Europe, ali mu nije opraštao politiku ne-intervencije u sukobima kod raspada Jugoslavije, uvjeren da je „sila jedini jezik koji Milošević razumije”. Kad je francuski predsjednik u njemačkom FAZ-u 29. studenog 1991. objašnjavao zašto njegova zemlja ne može podržati borbu Hrvatske za neovisnost – da su Hrvati bili „saveznici nacista” (Hrvati, a ne ustaše), a da su Srbi bili „naši saveznici”, Fejtö je tri dana kasnije uputio oštro pismo „svome” predsjedniku (koje je, pošto nije dobio odgovora), objavio u reviji *Commentaire*. „S velikim poštovanjem skrećem pozornost na to da Hrvati nisu bili jedini koji su se u drugom svjetskom ratu borili na strani neprijatelja, nego i Nijemci, Talijani, Mađari, Rumunji... Ako je točno da su ustaše pobile oko 60.000 Srba i Židova, utvrđeno je također da su te iste ustaše pobile i desetke tisuća Hrvata-antifašista i da su četnici generala Mihailovića ubili tisuće hrvatskih i muslimanskih civila.”¹⁹ Za Mitterrandov „povijesni argument”, upotrijebljen u korist srpskog stajališta, a protiv priznanja Hrvatske, napisao je da „nije uvjerljiv”. Osjećao je, gotovo osobno, takav stav o Hrvatima kao veliku nepravdu i uvredu.

Velika je zasluga François Fejtöa, uz druge istaknute francuske intelektualce s kojima je djelovao, što se istina o borbi Hrvatske za neovisnost probila u francuski javni i politički prostor. Mora se reći da je branio načela međunarodnog prava i demokratske vrijednosti na kojima se konstituirala Europa, o pravu naroda na samoodređenje, a ne iz nekih drugih razloga koji bi se danas mogli pobijati. Bio je prijatelj Hrvatske, a nije bio neprijatelj Srbije. Uz sve ostalo, bio je uvjereni Europejac: s tog je naslova branio prava Hrvata da budu dio ujedinjene Europe.

¹⁷ François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 232–233 .

¹⁸ François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 349–350.

¹⁹ François Fejtö – Maurizio Serra, *Le passager du siècle...*, 352.

Literatura

- Fejtő, Ferenc. *Sentimentalno putovanje*. Zagreb: Durieux, Dubrovnik: Dubrovnik University Press, 2003.
- Fejtő, François – Serra, Maurizio. *Le passager du siècle. Guerres, révolutions, Europes*. Paris: Hachette Littérature, 1999.
- Galić, Mirko. *Razgovor s Françoisom Fejtövom*. Rukopis. Pariz: 28. veljače 2008.
- Galić, Mirko. *Zrcalo nad Hrvatskom. (pariški razgovori 1992-1993)*. Split: Ne-djeljna Dalmacija, 1994.

Fejtő Ferenc és a délszláv háború

Fejtő Ferenc, író, újságíró és tanár jól ismerte a jugoszláv viszonyokat és személyesen is ismert néhány korabeli fontos személyiséget: Josip Broz Titót, akivel interjút is készített és Miroslav Krležát, akivel szorosabb kapcsolatban állt. Figyelemmel kísérte az ország azon fontos eseményeit, amelyek érdeklődési köréhez, a „népi demokráciák” témájához kapcsolódtak (erről könyvet is írt, és amely nemcsak nagy visszhangot keltett Nyugaton, hanem a kommunista államokban uralkodó viszonyok megértésének forrásául is szolgált). Különösen szoros kapcsolat fűzte Horvátországhoz, ahol rokonai, elsősorban a nővére élt, és ahova gyakran utazott. Jól ismerte a horvát politika és különösen a horvát kultúra történetét. Amikor a jugoszláv szövetség válságba került és részeire szakadt, Fejtő azt az álláspontot képviselte, hogy a háború kiváltó oka Slobodan Milošević agresszív nagyszerb politikája, és hogy Horvátország és Bosznia Hercegovina ennek a politikának az áldozata. A francia közvélemény előtt, a sajtóban és a nyilvános rendezvényeken a politikai és háborús eseményeket magyarázva jogosnak tartotta a horvátok és más népek függetlenségi törekvéseit, de bírálta a horvátok boszniai politikáját. Részt vett a kiemelkedő francia értelmiségiek (A. Finkelkraut, P. Bruckner, L. Lambrics...) szervezte „Szarajevó–Vukovár” csoport munkájában, amely kiállt az áldozatok mellett, ellenezte az erőszakot és az etnikai tisztogatást. Tevékenységüknek nagy visszhangja volt. Horvátországot azzal a meggyőződéssel védte, hogy a horvátoknak demokratikus joga az, hogy önállóan döntsenek sorsukról, és ezt a jogot más népek számára is elismerte. Franciaországi látogatása alkalmával Stjepan Mesić magas állami kitüntetésben részesítette Fejtő Ferencet.

Kulcsszavak: Fejtő és Horvátország, Miroslav Krleža, Josip Broz Tito, Milovan Đilas, Jugoszlávia széthullása, Horvátország függetlenségi harca

07

**Mirko
GALIĆ**

Zágráb

Fejtő és a délszláv háború

Fejtőről, – aki második hazájában, Franciaországban François Fejtő néven ismert –, mindenekelőtt a számos találkozás és beszélgetés alkalmával, a délszláv föderáció válsága és összeomlása, továbbá a kommunizmus európai bukása idején szerzett személyes tapasztalataim alapján beszélhetek. Fejtő e témák kiváló ismerője és az európai újságírók megkerülhetetlen beszélgetőtársa volt. Véleményét nagyra becsülték, tisztelték és idézték. A *Vjesnik* című horvát napilap párizsi tudósítójaként 1980 és 1997 között gyakran igénybe vettem intellektuális szolgálatait és a „népi demokrácia” országairól írt politikai elemzéseit. Az e témában írt könyvei egyfajta tankönyvek voltak, amelyek alapján Fejtőt a „másik Európa” legjobb ismerői közé sorolták. Hélène Carrère d’Encausse (Francia Akadémia) mellett Közép- és Kelet-Európa politikatörténetének legnagyobb tekintélye volt. A jugoszláv válság kezdete és a titói állam széthullása után a krízis megértésének egyik legfontosabb és legmegbecsültebb forrása lett. Értékelték elemzéseit, komolyan vették véleményét és – habár gyakran bocsátkozott jóslatokba –, figyelembe vették előrejelzéseit. Nem olyan ember érzései alapján beszélt, akit életének egy része ehhez a vidékhez kötött, hanem az újságíró tapasztalata, a történész tudása és olyan ember személyes emlékezése alapján, aki Magyarországról, majd Franciaországból érkezett Jugoszláviába, később Horvátországba, és ott, a helyszínen alakította ki álláspontját. Zágrábba gyermekként járt, ott gyógyították az anyját, nővére Zágrábban élt a haláláig, és Jugoszlávia széthullása után ez még külön vonzotta Horvátországhoz. Maga is elismerte, hogy különleges érzelmekkel kötődik Jugoszláviához és Horvátországhoz is, elemzéseiben azonban nem volt szentimentális. Következtetéseiben a történész meggyőző-

dése volt a döntő. Szerinte Jugoszlávia kihasználta történelmi lehetőségeit, és népeinek, akiket Titónak sikerült megtartania a jugoszláv közösségben, annak halála után joguk van saját államukhoz. Állítása szerint Milošević nagyszerb politikája felgyorsította és egyúttal meg is nehezítette a szétválást. Amikor elkezdődött a Horvátország, majd Bosznia elleni agresszió, Fejtő a megtámadott népek és államok mellett foglalt állást és védte őket, azzal a kiemelkedő francia értelmiségiekből álló csoporttal együtt, amelybe Alain Finkielkraut, André Glucksmann, Olivier Mongin, Pierre Hassner, Paul Garde, Annie le Brun, Louise L. Lambrichs is tartozott.

A fasizmus és sztálinizmus elleni harc után az utolsó értelmiségi és politikai harcot a nagyszerb politika ellen folytatta, de miként azt állandóan hangsúlyozta, nem a szerbek ellen. A Jugoszlávia területén kitört háború jellegével kapcsolatban nem voltak kételyei.

Fejtő számára Slobodan Milošević a bolsevik nemzeti politika tipikus képviselője volt, aki a jugoszláv föderáció válságát támogatta a nagyszerb álmáról szőtt álom megvalósítása céljából. Miloševićet „nemzetkommunista szerb diktátorként” élte meg és írta le, aki a feléledt nacionalizmus hullámán „a maga javára, Jugoszlávia romjain akarta megvalósítani a Nagy-Szerbia álmát”.¹ „Tito halála és a rövid életű közösségi vezetés” kedvező körülmény volt ahhoz, hogy Milošević könnyen átvehesse a hadsereg mellett a rendőrség vezetését is, háborút kezdjen és megvalósítsa az erős és központosított, a szerbek irányítása alatt álló „Jugoszláviát”, vagy ennek alternatíváját, a más etnikumoktól megtisztított Nagy-Szerbiát. A történész Fejtő arra figyelmeztetett, hogy a köztársaságok, majd a Jugoszlávia területén létrejött államok határait a világháborúk után húzták meg, és ezek az országhatárok nem egyeznek meg az etnikai határokkal. Szlovéniát kivéve egyetlen köztársaság, illetve ország sem volt etnikailag egységes, sem olyan, hogy lakosai közt ne lettek volna más nemzetiségűek is, ugyanakkor egyik sem foglalta magába az adott nemzetiség összességét. A volt jugoszláv tagköztársaságok és jövődó államok határai körüli viszály kapcsán Fejtő elvi állásfoglalása a következő volt: „Minden népnek önrendelkezési joga van, anélkül, hogy a területén élő más népek jogait sértené”.² Az ország a többségi nemzeté, de az ország feladata, hogy biztosítsa az ott élő kisebbség számára a védett, egyenrangú helyzetet. Ilyen álláspontra helyezkedve vett részt abban a kampányban, amely az akkor Jugoszláviában uralkodó ellentéteket volt hivatott megértetni a francia közvélemény jelentős részével, különösen pedig az akkori hivatalos francia politikával, amelyek előtt a viszályt egyoldalúan, polgárháborúként, sőt törzsi háborúként mutatták be. „Nem polgárháború – mondta Fejtő –, hanem

¹ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa. Háborúk, forradalmak, Egyesült Európa*, (Budapest: Holnap Kiadó, 2002), 334.

² Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel*, Kézirat. (2008. február 28.)

agresszió, egy ország hódító háborúja olyan hadsereg segítségével, amelyet a megtámadott népek pénzelték.”³ Azzal érvelt, hogy a nemzetközi jogok és az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya alapján a megtámadott népeknek nemzetközi védelmet kellene élvezniük. Különösen fájlalta az Európai Unió megosztottságát. Mitterrand Franciaországa Jugoszláviát védve többé-kevésbé nyíltan támogatta Szerbiát, Kohl Németországa pedig, amikor látta, hová vezet az egységes Jugoszlávia „megmentése”, letett erről a szándékáról és a megtámadott népek pártjára állt.

Habár megismétlődtek a második világháború alatt látott legembertelenebb módszerek, mint amilyen a területfoglalás, a lakosság elűzése és az etnikai tisztogatás, a megosztott Európa nem tudta megakadályozni az újabb háborút saját területén. A „Soha többé!” ígérete már az első alkalommal megbukott, amikor Európa engedett vagy kapitulált Slobodan Milošević politikája, az újabb büntetőtáborok politikája és a lakosság elűzése előtt.

Ellenállva ennek a politikának, Fejtő és a *Szarajevó–Vukovár* értelmiségieket tömörítő szervezet nem hátrált meg, hanem együtt küzdött az igazságért, és ennek a harcnak az igazát bizonyította a nagyszerb törekvés veresége is. Fejtő jól ismerte a Jugoszláviában élő népek politikai történetét, politikai mentalitását, és rámutatott a nacionalizmus veszélyeire. Egyiknek sem volt híve, de tudott köztük különbséget tenni, sőt osztályozta is őket. A szerb nacionalizmusról az volt a véleménye, hogy veszélyes, mert agresszív, és mert Szerbia határain kívülre terjed, a szlovénról, hogy tartós, mert kis nép nacionalizmusa, a horvátról, hogy védekező, általában elfojtott, amíg ki nem tör.⁴ Utolsó hosszú beszélgetésünk során, amely három teljes óráig tartott, szüksegesnek tartotta, hogy magyarként – amit Kádár kommunista rezsimjének bukása után mind gyakrabban hangoztatott – beszéljen a magyar nacionalizmusról is, mondván, hogy „erős, de ellenőrzött”. „Egyes képviselői megkísérelték fölvetni a trianoni szerződés revíziójának kérdését, ám gyorsan rájöttek, hogy a tűzzel játszanának, mert Magyarország ellen fordulnának a szomszédai: Románia, Szerbia, Szlovákia, Horvátország és Ausztria”.⁵ Optimista európaiként azt remélte, hogy minden magyar megtalálja a helyét Európában. Csalódott Európában a Jugoszláviában dúló háború miatt, de továbbra is hitt az Európa-projektben. Szerinte ezt a szerbeknek is be kellett volna látniuk, és a nemzeti kérdést a jövőbeni egyesült Európa keretein belül kellett volna megoldaniuk. Fejtőnek úgy tűnt, hogy a horvátok belátták: az agresszív nacionalizmusnak nincs helye Európában, országuk és nemzetük jövőjét ilyen irányba kell terelniük.

³ Mirko Galić, *Zrcalo nad Hrvatskom. (pariški razgovori 1992-1993)*, (Split: Nedjeljna Dalmacija, 1994), 266.

⁴ Mirko Galić, *Zrcalo nad Hrvatskom...*, 265.

⁵ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel...*, (2008. február 28.)

Fejtő többféle módon, cikkekkel, levelekkel és konferenciákon is igyekezett hatni a francia és európai közvéleményre, amely a délszláv háború kezdetén nem tanúsított megértést a horvát, szlovén és más „szeparatizmusok” iránt. A francia politizáló értelmiségi beszélt általa, aki intellektuális elhivatottsággal igyekezett pótolni a francia, illetve általában az európai és nyugati politika passzivitását. Mintha a sartré-i aktivizmus és a camus-i elviség ébredezett volna benne. Az volt a célja, hogy a franciákkal megértesse, a horvátok és a szlovének, később pedig a jugoszláv föderáció más népei is saját államot kívánnak alapítani, Slobodan Milošević pedig a szomszéd államok és népek megtámadásával azok legitim törekvéseit akarja megakadályozni, így az ő kárukra kívánja megvalósítani Nagy-Szerbiát. A népek elismert önrendelkezési jogából indult ki, nem pedig valamilyen a priori pro horvát- vagy szerbellenes kiindulópontból. Soha sem értett egyet az ilyen felosztással, mindig arra hivatkozott, hogy vannak barátai a horvátok és a szerbek között is, és hogy nem a nemzetek, hanem vezetőik politikája között tesz különbséget.

Horvátország franciaországi nagykövetségént (2007–2012) kezdeményeztem – Zágráb pedig elfogadta –, hogy Horvátország tüntesse ki Fejtőt a horvát önállóságért folytatott harc igazságának terjesztéséért. Újságíróként tudta, milyen úton juthat el az igazság a sajtóhoz, történészként pedig meg tudta magyarázni Jugoszlávia széthullásának, valamint az új államok alapításának történelmi és politikai körülményeit. Nem propagandista volt, hanem értelmiségi, aki vállalta a felelősséget, hogy megvilágítson egy összetett helyzetet, ami a franciákat is megosztotta. Ezt ismerte fel és jutalmazta meg Horvátország 2007. december 17-én Stjepan Mesić köztársasági elnök franciaországi látogatása alkalmával a horvát nagykövetség rezidenciáján, amikor az államfő köszönő- és elismerő szavai kíséretében átnyújtotta neki a kitüntetést a háború idején nyújtott támogatásáért. A kitüntetett megjelent az ünnepségen, de tolokocsiban, teste ugyan gyenge, értelme azonban világos volt, és szép beszéddel mondott köszönetet. Rajta kívül posztumusz kitüntették az író, akadémikus és miniszter Jean-François Deniau-t, akinek a legendás író, újságíró és akadémikus Jeana d’Ormesson mellett különösen jelentős szerepe volt abban, hogy 1991-ben Dubrovnikot nem érte még több, súlyos károkat okozó bombatámadás.

Ezután (2008. február 28-án) meglátogattam Fejtőt újabb otthonában, a Saint-Martin utcában, a Georges Pompidou Központ közvetlen közelében. Egy új épület második emeletén lakott, ahol volt lift, ez volt a döntő abban, hogy elköltözött Neuillyből, Párizs előkelő külvárosában lévő otthonából, ahol párizsi tudósítónak többször meglátogattam, ő pedig olyan jó erőnlétnek örvendett, hogy a meredek falépcsőn is fel tudott menni a második emeletre. Talán érdekes adat lehet a magyar betelepülők szétszóródottsága és jelentősége szempontjából, hogy abban az időben Nicolas Sarkozy, a későbbi francia elnök volt

Neuilly polgármestere. Maga is újságíró lévén, Fejtő mindig az újságírók rendelkezésére állt, elemzései alaposak voltak, következtetései pedig érdekesek. Hajlott korában szüksége volt liftre és tolókocsira, ezért egy tágas lakásba költözött, amelyből a Beaubourgon nap mint nap nyüzsgő sokaságra nyílt kilátás. Feljegyeztem: „Kiaszott arc, nehezen mozgó kezek, dadogó, nehezen érthető beszéd. Milyen nehéz az öregség! Megmaradt újságírói kíváncsisága és professzoros hosszú fejtegetése is. A feje jól szolgál, különösen az emlékezete, mint más hasonló korúaké. Dragutin Tadijanovića emlékeztetett, aki Dinko Štambak párizsi bohémekről szóló könyvének bemutatóján emlékezett az 1918-as év minden részletére, de hogy előző nap kivel volt egy társaságban, arra nem.”⁶

Száz nappal később François Fejtő meghalt. 2008. június 10-én a Saint-Sulpice katedrálisban a búcsúztatásnál Edgar Morin író és filozófus mondott megható beszédet a barátjáról, aki hozzá hasonlóan eltávolodott a marxista baloldaltól, de egyikük sem kötött ki a jobboldalon. A magyar értelmiségi egyetemi hallgatóként egy marxista körhöz tartozott, ami miatt tizenegy hónap börtönnel büntették, és kizárták az egyetemről. A francia még időben elhagyta a sztálinista Francia Kommunista Pártot, és idővel az „értelmiség lelkiismerete” nevet szerezte meg abban az országban, amelyben sok ilyen értelmiségi van. Hasonló vagy azonos jelszavuk volt: „Harcolni a kommunizmus ellen, de megmaradni a baloldalon!” Maurizio Serra, olasz író és diplomata Fejtővel párbeszédet folytató *A század utasa* című könyvében beszélgetőtársát a huszadik század közép- és kelet-európai megkerülhetetlen értelmiségi magyarozójaként írja le. A „népi demokráciák” elemzései hitelesnek mutatkoztak. Fejtő kimagasló helyet foglalt el a társadalomban, de megítéléseiben sikerült megtartania a politikai semlegességet és az újságírói mellett történelmi tekintélyként fellépnie. Ezt az állásfoglalását már 1934-ben, horvátországi utazása során megfogalmazta: „Sehova se tartozom egészen, és könnyen megeshetik, hogy két szék közt a földre esem. [...] A polgárok közt forradalmár vagyok s a forradalmárok közt a polgárság hagyományait védelmezem [...] a mindenben kételkedők közt dogmatikus vagyok, s a dogmatikusok közt a disputa s a szkepszis szabadságának pártján állok. Jobbra az egyszerűséget, balra a nyugatot, jobbra az igazságot, balra a szépséget, jobbra a fegyelmet, balra az egyéniséget igyekszem hangoztatni.”⁷ Ezek voltak politikai, intellektuális és morális axiómái, amelyekkel kiemelkedett kortársai közül.

Utolsó beszélgetésem a fasizmus elől menekülő emberrel – aki nem akart visszatérni hazájába, amíg ott a kommunizmus uralkodott, aki Franciaországban magyarnak érezhette magát, a kommunizmus bukása után hazatérve

⁶ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferenccel...*, (2008. február 28.)

⁷ Fejtő Ferenc, *Érzelmes utazás*, (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1989), 219.

Magyarországon pedig franciának, aki ismerte a nemzetiség fontosságát, de a nacionalizmus veszélyeit is –, az ő kérésére a nagy, ám vitatott történelmi személy, Tito körül forgott. A francia „második baloldalhoz” tartozó értelmiségiekre jellemző módon a kommunista vezetők közül kiemelte Titót Sztálin iránt tanúsított ellenállása miatt. A Tito iránti érdeklődés egyik oka a nagymértékben sztálinizált francia Kommunista Párt, a másik pedig a nem-kommunista baloldal Tito iránt érzett szimpátiája lehetett. A jugoszláv térség másik jelentős személyisége, aki mély benyomást tett rá, Miroslav Krleža volt: csodálta őt irodalmi munkásságáért és a bolsevik erővel szembeni politikai állásfoglalásáért. Franjo Tuđmanról alkotott véleménye ambivalensnek mondható: értékelte és támogatta a horvát függetlenségért folytatott harcát, helytelenítette azonban a demokrácia és a horvátországi nemzeti kisebbségekhez való viszonyulását, különösen pedig Bosznia-Hercegovina iránti politikáját. Gyakran hangoztatta, hogy Horvátországnak nem szabad elkövetnie Bosznia-Hercegovinában azt, amit maga is átélt. Az elbeszélő és elemző, történész és pedagógus, a „népi demokráciák” kiváló ismerője pozitív emlékeket őriz Jugoszlávia elnökéről. „Szimpatizáltam Titóval. Tudni kellett irányítani egy olyan országot, ahol nem csak két dudásnak kellett megférnie egy csárdában. A szerb nacionalizmus gyengítése érdekében két autonóm tartományt létesített Szerbiában. A horvát nacionalizmus gyengítése, a horvátok és a szerbek közötti feszültség enyhítése érdekében pedig Bosznia-Hercegovina fontosságát hangsúlyozta. Úgyesen uralkodott, mint a nagy államfők között csak kevesen. Kommunista volt, jobban mondva leninista, de Sztálin brutalitása nélkül. Bizonyos időszakokban egy kommunista vezetőhöz képest liberális is, ha az nem veszélyeztette uralmát.”⁸ Fejtő nem bocsátkozott a Horvátországban kiéleződő vitákba azzal kapcsolatban, hogy Tito antifasiszta hős-e vagy kommunista bűnöző. Ahhoz tartotta magát, amit történészként tudott, és ezért becsülte Tito ellenállását a faszizmussal szemben a háború idején, a háború után pedig Sztálinnal szembeni ellenállását. „Tito szimpatikus volt nekem emberként is”, ismerte el utolsó beszélgetésünk alkalmával, három hónappal a halála előtt. Először 1953-ban Bledben találkozott vele, ahol a francia hírügynökség, az AFP tudósítójaként nyaralt éppen akkor, amikor Tito az ottani állami rezidencián tartózkodott. Nem reménykedett különösebben, mégis Tito kabinetfőnökéhez fordult azzal a szándékkal, hogy az AFP és a Le Figaro számára interjút készít. Nem kis meglepetésére az Iroda fogadásra hívta az elnöki rezidenciára, ahol beszélgetést folytathatott Titóval. „A villába bejutottam minden procedúra nélkül. Titón kívül ott volt Kardelj, Ranković és Đilas, és a Sztálinnal történt szakítás után először a szovjet nagykövet is. Tito előbb fogadást adott a vendégek számára, azután félrevonult a szalonba, és fél órá-

⁸ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferenccel...*, (2008. február 28.)

ig beszélt a francia sajtó képviselőivel. Fordító nélkül, német nyelven. Tito jó kiállású volt és intelligens”⁹ – emlékezett Fejtő. „A vendégek iránt nyitott volt, szellemes és szórakoztató. Ha szükségét érezte, tudott légkört teremteni: leült a zongorához, és elkezdett zongorázni.”¹⁰

Fejtő találkozott az akkori Jugoszlávia fontosabb személyiségeivel, és mind-egyikükről véleményt formált. Edvard Kardeljt „iskolás marxistának”, Vladimir Bakarićot „művelt és intelligens típusú politikusnak, aki nem volt apparatcsik”, Aleksandar Rankovićot pedig „primitívnek” látta. Különösen kedvelte Milovan Đilast, Titónál is jobban, mert fellázadt a kommunizmus ellen. Úgy vélte, hogy átalakulása megrögzött kommunistából liberálissá őszinte és mélységes volt. Idéz egy anekdotát, abból az időből, amikor belgrádi lakásán meglátogatta Đilast, miután az kiszabadult a börtönből, és amely jól tükrözi azokat a körülményeket, amelyek közt disszidensként működött. Miután megismerkedtek, ujjával a mennyezetre mutatott és sétálni hívta vendégét, mondván: „Friss levegőre van szükségünk.” Szökni próbált a mikrofon elől, amennyiben ez lehetséges volt. Fejtő kiemeli Đilas érdemét abban, hogy Tito ellenállt Sztálinnak. A Kommunista Pártok Tájékoztató Irodájának Határozata előtt ő utazott el Moszkvába Tito helyett, aki az életét féltve nem vállalta az utazást. Đilas elmondta Fejtőnek, hogy Sztálin hetedik köztársaságként kínálta Jugoszláviának Albániát, de Tito elutasította, mert Albánia hű volt Sztálinhoz. „Titónak volt érzéke felismerni a veszélyt: attól tartott, hogy Sztálin trójai lóként használja majd Albániát!”¹¹

Jugoszlávia kommunista vezetőjének két oka is volt arra, hogy egy tekintélyes francia újságíróval társalogjon. Az egyik, mert értesült arról, hogy Fejtő Ferenc nemcsak újságíróként, hanem nyilvános szerepléseiben is támogatta a Sztálinnal való konfliktusban, és védelmezői közé állt a sértegetések közepe, amelyeknek ki volt téve az ellene folytatott rágalomhadjáratok idején. „Nem az eszméi iránti szolidaritásból [álltam mellé], hanem azért, mert arra törekedtem, hogy kiderítsem az igazságot Sztálinnal való konfliktusának valódi okairól.”¹² A másik ok az volt, hogy a franciaországi Kommunista Párt kifejezetten ellenséges érzelmeket táplált Titóval szemben, amiért szembe szegült Sztálinnal, olyannyira, hogy még Tito háborús érdemeit sem ismerte el. „A középkor, a vallásháborúk vagy az inkvizíció óta nem lehettünk tanúi a fanatizmus, a türelmetlenség, a szektás szellem ekkora robbanásának.”¹³ A francia másik baloldal, amelyet a szociáldemokrata nem-kommunisták vagy a kommunista disszidensek alkottak, és amely a Sztálin-ellenességen alapult,

⁹ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel...*, (2008. február 28.)

¹⁰ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel...*, (2008. február 28.)

¹¹ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel...*, (2008. február 28.)

¹² Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 232.

¹³ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 226.

grosso modo Fejtő Titóról kialakított álláspontjára helyezkedett: nem volt demokrata, de enyhébb vezető volt kommunista riválisánál. Az, hogy Tito '56-ban a magyar forradalom mellé állt, később a prágai tavasz idején pedig elítélte a szovjet beavatkozást, bizonyos politikai hitelességet biztosított számára a francia értelmiségi, részben pedig politikai körökben is. Fejtő Ferenc is ezekhez a körökhöz tartozott.

Tito megítélése államfői szerepe miatt főként pozitív, ideológiája miatt pedig negatív volt, és ezt a kettősséget Fejtő De Gaulle, a háború alatti és utáni legnagyobb francia személyiség alakján át láttatta. De Gaulle generálist konzervatívnak és monarchistának tartotta, aki Jugoszláviában megtartotta volna a monarchiát, vagyis a szerb dominanciát. Ez minden bizonnyal a háború alatt Londonba menekült Karađorđevićekkel való találkozáskor szerzett benyomásainak volt köszönhető. Mint a jelentős számú francia liberális értelmiségiek egyike, Fejtő sem tartozott de Gaulle hívei közé, mert uralkodását túl autokratikusnak tartotta a köztársasági egyeduralkodóval az ország élén. Fejtő szerint de Gaulle nem volt demokratikus uralkodó, mint ahogy Tito sem volt az. Tábornok lévén Draža Mihailović bűvöletében élt. „Sohasem bocsátotta meg Titónak, amiért nem tett eleget kérésének, hogy kegyelmezzen meg Mihailovićnak, holott maga sem kegyelmezett meg Robert Brasillach írónak, aki kétségkívül kevésbé lehetett bűnös, mert nem harcolt a náci oldalán, csak náci barát témájú szövegeket írt, bár az elítélt írónak olyan tekintélyes értelmiségiek kértek kegyelmet, mint François Mauriac és Albert Camus”.¹⁴ Ebből és ez után keletkezett a de Gaulle és Tito közötti animozitás, amely erősebb volt a francia tábornok részéről, és aki emiatt sohasem fogadta a jugoszláv marsallt. Vajon két erős egyéniség konfliktusa volt-e ez, akik – Fejtő szerint – az európai ellenállási mozgalom fő vezetőinek számítottak, vagy két államfő konfliktusa, akik kétféleképpen próbálkoztak távol tartani államaikat a keleti és nyugati tömbök közt folyó „játékoktól”? Tito e célból alapította az el nem kötelezett országok mozgalmát, de Gaulle pedig elérte, hogy Franciaország kivonja csapatait a NATO-ból. Predrag Matvejevićhez hasonlóan Fejtő is azt bizonygatja, hogy a két tábornok, Charles de Gaulle és Dragoslav Mihailović nem találkozhatott a St. Cyr-i katonai akadémián, mert nem egy időben végezték ott tanulmányaikat. Amikor a szerb tiszt volt ott továbbképzésen, a francia tiszt Libanonban tartózkodott. Fejtő is furcsállta, hogy az európai ellenállási mozgalom két – talán legkiemelkedőbb – vezetője, de Gaulle és Tito nem tudták legyőzni egymás iránti elfogultságukat, amikor de Gaulle büszkébb volt Titónál. Maurizio Serra olasz író jegyezte le, amit Fejtő csodálkozva mondott erről: „de Gaulle soha nem volt hajlandó fogadni Párizsban az egyetlen olyan kommunista vezetőt, aki függetlenedett Moszkvától – Titót –, nem bocsátot-

¹⁴ Mirko Galić, *Beszélgetés Fejtő Ferencsel...*, (2008. február 28.)

ta meg neki, hogy 1946-ban kivégeztette a monarchista és franciabarát Mihajlović tábornokot, a szerb nacionalista ellenálló, a csetnikek vezérét.¹⁵

A térség másik nagy egyénisége, aki Fejtő Ferencet foglalkoztatta, magára vonta a figyelmét és tiszteletet ébresztett benne, Miroslav Krleža író volt. Közös barátjuk volt Manès Sperber ismert francia író és szerkesztő. Az ő támogatásával jutott be Krleža a francia irodalmi piacra. Fejtő Sperbertől kapott híreket a horvát íróról, akit Sperberhez hasonlóan ő is Nobel-díjra érdemesnek tartott, ami a franciák és Franciaország számára azért volt különösen jelentős, mert Jean-Paul Sartre-ral és Camus-vel egy időben vagy talán még előbb fedezte fel az egzisztencializmus témáit. Krleža jó példa arra, hogy járnak a nagy írók, ha a nagy irodalmakba a kiskapun jutnak be, megfelelő támogatás nélkül. Krleža három kiadóval, (Sperber) Calmann-Lévyje, a Seuil és a P.O.F kiadókkal, és négy fordítóval (Jannine Matignon, Mauricette Begić, Clara Malraux, Antun Polanščak), sem érte el az irodalmi nyilvánosságban a kívánt folyamatosságot, habár *A horvát hadisten* című drámáját „az első világháború legjobb műveként” üdvözölték. Ez azonban a *Le Canard encahiné*-ben (Leláncolt kacska), nem pedig irodalmi folyóiratban jelent meg. Milyen közös téma köthette össze Krležát és Fejtőt? Először is a magyar nyelv, amelyen a legkönnyebben társaloghattak anélkül, hogy a horvát írónak kínlódnia kellett volna a francia nyelvvel, azután a közös magyar–horvát, pontosabban a mindkettőjük számára fontos közép-európai témák. Fejtő történelmi munkássága a „népi demokráciákról” találkozott Krleža irodalmi munkásságával. Fejtő sokkal inkább Közép-Európa képviselője volt Franciaországban, mintsem a Nyugat képviselője, ha hazament volna Magyarországra. Amikor a magyar származású politikus, Nicolas Sarkozy volt a francia államelnök, Fejtő Ferenc, a másik híres magyar emigráns semmilyen kiváltságban sem részesült, még azt a bánásmódot sem kapta meg, amelyet objektíven megérdemelt volna abban az országban, ahol jelentős karriert futott be a közintézményekben, és nagy érdemeket szerzett a francia sajtónak az AFP tudósítójaként, történészként, jelentős könyvek írójaként és egyetemi oktatóként. A francia elnök elment egy közepes tehetségű énekes temetésére, de nem jelent meg a kiemelkedő egyetemi oktató, újságíró és történész búcsúztatásán. Ilyen volt Sarkozy viszonya a kultúrához, de nem volt különb szüleinek hazájához sem. Egyébként sem szerette, ha magyar származását emlegették. Igaz, Magyarország az első államok közt volt, ahová 2007-ben, elnöksége idején ellátogatott, de – a magyar diplomáciai források szerint – nem vitte magával Budapestről a származását igazoló dokumentumokat, amelyeket vendéglátói diszkréten az éjjeliszekrényére tettek. Ha bárkit is érdekelne: Sarkozyt már elfelejtették Franciaországban.

¹⁵ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 262-263.

Titóval más a helyzet. Hazájában mind kevésbé népszerű, bizonyos körökben pedig egyre inkább gyűlölik. Franciaországban nagy tekintélynek örvendett három érdeme miatt, amelyet két kiemelkedő értelmiségi, Sperber és Fejtő tulajdonított neki: az ellenállási mozgalom (az antifasizmus), Sztálinnal szembeni ellenállása és az öngazgatás miatt. Ez határozta meg Sperber és Fejtő, valamint a nem-kommunista baloldal Tito iránt megítélésével kapcsolatos véleményét, amíg az hatalmon volt. Halála után, más történelmi személyiségekhez hasonlóan, a történelem és a történészek mondanak róla véleményt. Nincs rá konkrét bizonyíték, de írásainak, cikkeinek, könyveinek elemzése alapján feltételezhetjük, hogy Fejtő a francia titóisták köréhez tartozott, akikből elég sok volt a nem-kommunista baloldalon. Kritikus hozzáállással kísérté Tito (kommunista) uralkodását, de nem utasította el: a kommunista vezetők jobb vagy legalábbis kevésbé rossz csoportjába sorolta. Szerinte „[...]a náci totalitarizmustól eltérően [...] a marxista totalitarizmus demokratizálására, talán hosszú ideig tartó története és egyetemes hatása miatt, legalább voltak kísérletek.”¹⁶ Említi még Buharint, Titót, Nagy Imrét, Dubčeket...Még ha volt is rá alkalma, a jugoszláv elnökön kívül egyetlen reformátornak sem sikerült megváltoztatnia ahhoz, hogy megreformálja a kommunizmust, ő azonban megállt félúton. Egyetlen jelentős náci értelmiségi sem mondott ellent a náci doktrínának. Ezzel szemben a kommunizmusnak olyan kiemelkedő személyiségek fordítottak hátat, mint André Gide, Arthur Koestler, George Orwell, Manès Sperber vagy a horvátok esetében Ante Ciliga. Miroslav Krleža azzal imponált Fejtőnek, hogy állhatatosan védte szocialista álláspontját és képviselte a politikai baloldal eszméit. Predrag Matvejevičhez hasonlóan ő is azt vallotta, hogy Krležát „kispolgári volta idegenítette el” a kommunizmustól „távolította el a Párttól”, és hogy Krleža „félt a kommunizmus alternatívájától”. Még akkor sem veszítette el az irodalmi életre gyakorolt pozitív hatását, amikor közel állt Titóhoz és a Beli dvori rezidencián jelentős szerepet játszott. Krleža példájával ellentétben Fejtő felsorol más nagy írókat, akiknek el kellett volna téríteniük a pártot a sztálinizmus eredeti bűnétől, de amikor bátornak kellett volna lenniük, nem voltak olyan bátrak, hogy megtegyék. Boris Szuvarin Sztálin-életrajzának megjelenése előtt André Malraux állítólag ezt mondta a szerzőnek: „Biztos vagyok benne, hogy az igazat mondja, de majd akkor tartok magukkal, ha maguk lesznek az erősebbek.”¹⁷ Vagy amikor Fejtő arra kérte Julien Bendát, hogy ne menjen a KP szervezte, Szovjetuniót támogató tüntetésre, miközben a Szovjet Fegyveres Erők a magyar forradalom ellen vonulnak, megdöbbenő választ kapott: „Kedves Fejtő barátom, nem kételkedem a jóhiszeműségében. De miért akarja, hogy magának jobban higgyek, mint Sztálinnak?”¹⁸

¹⁶ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 265.

¹⁷ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 128.

¹⁸ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 226.

Amikor a Történelem napirendjére került Jugoszlávia kérdése, Fejtő Ferenc számára nem jelentett akadályt a Tito iránti szimpátia és a Krleža iránt érzett tisztelet. Az az agresszivitás, amellyel Milošević Szerbiája a jugoszláv föderáció romjain erőnek erejével föl akarta építeni a nagyszerb államot, Fejtőt rábírta, hogy személyesen is angazsálja magát, mindenekelőtt arra, hogy a franciáknak felfedje a valóságot, hogy ki kicsoda a délszláv háborús történetben. Nagy történelmi tudása által közelebbről ismerte a jugoszláv viszonyokat, ezért meggyőzően el is tudta magyarázni a délszláv háború lényegét. Nem titkolhatta, mennyire kiábrándult Európa, különösen pedig Franciaország hozzáállásából. „Az utóbbi években egyik nagy csalódásom, egyik nagy bánatom az volt, hogy láttam, a megosztott Európa nem képes kezelni a volt Jugoszlávia válságát, az országét, amelyhez érzelmileg nagyon kötődöm.”¹⁹ Elismerte Mitterand érdemeit Európa egyesítése terén, de nem bocsátotta meg neki be nem avatkozási politikáját a Jugoszlávia széthullását követő konfliktusok idején, mert meg volt győződve arról, hogy az egyetlen nyelv, amelyet Milošević megért, az erő nyelve. Amikor a francia elnök a német Frankfurter Allgemeine Zeitung 1991. november 29-i számában azt magyarázta, miért nem támogathatja Franciaország Horvátország függetlenségi harcát – mert a horvátok „náci szövetségesek voltak” (a horvátok, nem az usztasák), a szerbek viszont „a mi szövetségeseink” –, Fejtő három napra rá éles hangú levelet intézett „elnökéhez”, (amelyet, mivel nem kapott rá választ), megjelentetett a *Commentaire* című lapban. „Engedje meg, hogy történelmi visszatekintésével kapcsolatban tisztelettel felhívjam a figyelmét arra a tényre, hogy nem egyedül horvátok verekedtek az ellentáborban, hanem németek, olaszok, magyarok, románok (1944 augusztusáig) is. Igaz, hogy az usztasák mintegy hatvanezer szerbet és zsidót kivégeztek, de az is tény, hogy több tízezer antifasiszta horvátot öltek meg ugyanezek az usztasák, és hogy Mihajlović tábornok csetnikjei horvát civilek és muzulmánok ezreit ölték meg”.²⁰ Mitterrandnak a szerb álláspontok érdekében felhozott „történelmi érvére” Horvátország elismerése ellenében azt írta, hogy „nem meggyőző”. A horvátokról hangoztatott álláspontot szinte személyes sértésnek vette, és nagy igazságtalanságnak tartotta.

Fejtő Ferenc és más, vele együttműködő, kiemelkedő francia értelmiségiek érdeme, hogy Horvátország függetlenségéért vívott harcának igazságossága eljutott a francia politikai- és közéletbe. El kell ismerni, hogy a nemzetközi jog elveit és a demokratikus értékeket védte, amelyek Európa létrejöttének alapjai, továbbá a nemzetek önrendelkezési jogát, nem pedig valamilyen más értékeket, amelyek ma talán vitathatóak lehetnének. Horvát-

¹⁹ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 334.

²⁰ Fejtő Ferenc – Maurizio Serra, *A század utasa...*, 336–337.

ország barátja volt, de nem volt ellensége Szerbiának sem. Meggyőződéses európai volt, és ezen a címen védte a horvátokat, hogy az egyesült Európa részei lehessenek.

Fordította: Ćurković-Major Franciska

Irodalom

Fejtő Ferenc. *Érzelmes utazás*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1989.

Fejtő Ferenc – Maurizio Serra. *A század utasa. Háborúk, forradalmak, Egyesült Európa*. Budapest: Holnap Kiadó, 2002.

Galić, Mirko. *Beszélgetés Fejtő Ferencsel*. Kézirat. (Párizs: 2008, február 28.)

Galić, Mirko. *Zrcalo nad Hrvatskom. (Pariški razgovori 1992-1993)*. Split: Nedjeljna Dalmacija, 1994.

Ferenc Fejtő i jugoslavenski rat

Kao novinar, pisac i profesor Ferenc (François) Fejtő je dobro poznao prilike u Jugoslaviji, znao je i osobno neke važne ličnosti iz toga perioda, i J. B. Tita, koga je osobno intervjuirao, i M. Krležu, s kojim je imao bliske odnose, pratio je ključne događaje u toj državi, u sklopu svoga tematskog interesa za „narodne demokracije“ (o čemu je napisao i knjigu koja je na Zapadu imala veliki odjek, i služila kao jedan od izvora za razumijevanje prilika u komunističkim zemljama).

Posebno je bio vezan uz Hrvatsku, gdje je imao i rodbinu (sestru), i gdje je često dolazio. Poznao je dobro hrvatsku političku, a osobito kulturnu povijest.

Kad je došlo do krize i do raspada jugoslavenske federacije, zauzeo je stajalište da je za rat odgovorna agresivna velikosrpska politika Slobodana Miloševića, i da su Hrvatska i BiH žrtve takve politike. U francuskoj javnosti, u medijima i na tribinama, nastupao je kao tumač ratnih i političkih zbivanja, s razumijevanjem za aspiracije Hrvata i drugih naroda na državnu neovisnost, ali i s kritičkim odnosom prema hrvatskoj politici u BiH. Djelovao je u grupi „Vukovar–Sarajevo“ koju su činili istaknuti francuski intelektualci (A. Finkielkraut, P. Bruckner, L. Lambrichs...), koji su zauzeli stranu žrtava, protiv nasilja i etničkoga čišćenja. Njihovo je djelovanje imalo veliki odjek. Branio je Hrvatsku iz uvjerenja da Hrvati imaju demokratsko pravo da sami odlučuju o sebi; to je priznao i svim drugim narodima. Prilikom posjete Francuskoj, predsjednik Stjepan Mesić uručio je F. Fejtőu visoko hrvatsko odlikovanje.

Ključne riječi: Fejtő i Hrvatska, Miroslav Krleža, Josip Broz Tito, raspad Jugoslavije, Milovan Đilas, borba Hrvatske za samostalnost